

Kitap İncelemesi – Book Review

Geliş Tarihi / Received: 30/05/2025

Kabul Tarihi / Accepted: 30/10/2025

Yayın Tarihi / Published: 30/11/2025

Sahâbe Sa‘lebe b. Hatıb’ın Kıssası Üzerine İnceleme

A Study on the Story of the Companion Sa‘lebe b. Hatib

Abdullah AYDIN^{1*}

^{1*}Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi/ Bilecik, Türkiye/ abdullah.aydin@bilecik.edu.tr / <http://orcid.org/0000-0002-1863-8622>

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Yazar bu makalenin hazırlanma sürecinin hiç bir aşamasında yapay zekadan faydalanılmadığını; bu konuda tüm sorumluluğun kendisine(kendilerine) ait olduğunu beyan etmektedir.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Lisans: CC BY-NC 4.0

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Artificial Intelligence Ethical Statement: The author declares that artificial intelligence was not utilized at any stage of the preparation process of this article and accepts full responsibility in this regard.

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

License: CC BY-NC 4.0

Sahâbe Sa‘lebe b. Hatıb’ın Kıssası Üzerine İnceleme

ÖZ

Hiz. Peygambere iman eden ve bu hâl üzere vefat etmiş kişiler olan sahâbe, İslâm tarihindeki yeri ve İslâmî ilimlerdeki kaynaklık değeri bakımından önemlidir. Bu nesil Hiz. Peygamber’in davetine destek verenler olması nedeniyle Kur’an ve Sünnet tarafından övülmüştür. Buna karşın sahâbe de insan olmanın doğal bir sonucu olarak hata yapmış, aralarında tartışmış, birbirleri hakkında olumsuz şeyler söylemiş hatta karşı karşıya gelip savaşımıştır. Her hangi bir insandan sudur eden şeyler onlardan da sudur etmiştir. Aynı zamanda tarihin konusu olmaları bakımından onlar hakkında doğru haberler nakledildiği gibi yanlış ve uydurma bilgiler de aktarılmıştır. Dolayısıyla başta din olmak üzere herhangi bir konuda yapılacak yorumlarda sahâbeye dair günümüze ulaşan bilgilerin doğruluğu son derece önem arz etmektedir. Zira bilginin doğruluğu, bunun üzerine inşa edilen yorumların isabetli olmasında temel etkenlerdendir. Uydurma ve aslı olmayan bilgi üzerine düşünce veya tasavvur oluşturmak sonucu baştan yanlış üzerine kurmak ve hurafelere kapı aralamak anlamına gelecektir. Tanıtımı yapılacak bu küçük hacimli eş-Şihâbü’s-sâkıb fi’z-zebbi ani’s-sahâbiyyi’l-celîl Sa‘lebe b. Hâtıb adlı Arapça eser, tefsir kitaplarında Tevbe Sûresi 75.-77. âyetlerin sebep-i nüzûlü olarak nakledilen, özellikle vaaz ve irşad kitaplarında dünya malının ayartıcı gücü bağlamında sıklıkla anlatılan ‘Sa‘lebe Kıssası’ adıyla meşhur olmuş tarihî olayın sıhhatine/doğruluğuna dair araştırmanın yapıldığı bir eserdir. Olayın kahramanı olarak yer verilen sahâbî, Sa‘lebe b. Hâtıb el-Ensârî’dir. Yazar, Bedir Ashabı’ndan sayılan Sa‘lebe b. Hâtıb’ın başrolde olduğu ve farklı bağlamlarda delil olarak kullanmak için anlatılan bu rivayetin sened ve metni üzerindeki araştırmasının sonucunda uydurma olduğu kanısına ulaşmıştır. Ayrıca ülkemizde konu üzerine kaleme alınan iki bilimsel makalenin de aynı sonuca ulaşması yazarın bu kanısını desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler- Sahâbe, Sa‘lebe Kıssası, Mevzû, Vaaz, Tefsir

A Study on the Story of the Companion Sa‘lebe b. Hatib

ABSTRACT

The companions, who believed in the Prophet Muhammad and passed away in this state, are important in terms of their place in Islamic history and their value as a source in Islamic sciences. This generation has been praised by the Quran and the Sunnah because they supported the Prophet Muhammad's call. On the other hand, the companions, as a natural consequence of being human, made mistakes, argued among themselves, said negative things about each other and even confronted each other and fought. Whatever came from any person also came from them. At the same time, since they are the subject of history, although true news has been conveyed about them, false and fabricated information has also been conveyed. Therefore, in any commentary to be made on any subject, especially religion, the accuracy of the information that has reached us today about the companions is of utmost importance. Because the accuracy of information is one of the basic factors in the accuracy of the commentaries built on it. Creating a thought or imagination on fabricated and unfounded information will mean establishing a wrong from the beginning and opening the door to superstitions. This small-volume Arabic work named ash-Shihab al-saqib fi’z-zebbi ani’s-sahabiyyi’l-celîl Sa‘lebe b. Hatib, which will be introduced, is a work in which the authenticity/correctness of the event that has become famous with the name of ‘Sa‘lebe Story’, which is narrated as the reason for the revelation of verses 75-77 of Surah At-Tawbah in tafsir books and is frequently used in the context of the seductive power of worldly goods, especially in sermon and guidance books, is researched. The companion who is mentioned as the hero of the event is Sa‘lebe b. Hatib al-Ansari. The author is Sa‘lebe b. As a result of his research on the chain of narration and the text of this narration, in which Hatib played the leading role and which was told to be used as evidence in different contexts, he reached the conclusion that it was fabricated. In addition, the fact that two scientific articles written on the subject in our country reached the same conclusion supports this opinion of the author.

Keywords- Sahaba, Sa‘lebe Story, Mevzu, Sermon, Tafsir

**Tarih ve Tefsir Eserlerindeki Bilgilerin Doğruluğu-Meşhur Sa‘lebe Kıssasının İlmi Değeri-
Ebû Üsâme Selîm b. İd el-Hilâlî. “Eş-Şihâbû’s-sâkıb fî’z-zebbi ani’s-sahâbiyyi’l-celîl Sa‘lebe b.
Hâtib”, Dâru’l-Eseriyye, Ammân-2004, 58 sayfa, 1. Basım.**

Hiz. Peygamberi görüp ona iman eden ve bu hâl üzere vefat etmiş mü’minlere sahâbî adı verilmektedir. Bu nesil Hiz. Peygamber’in davetine ilk omuz verenler olması nedeniyle Kur’an ve Sünnet tarafından övülmüş, faziletlerine dair pek çok söz söylenmiştir. İslam tarihi ve ilimlerinde sahâbenin, Hiz. Peygamber’in yanında yetişmiş olması açısından ayrıca bir önemi bulunmaktadır. Zira onların sözleri ve filleri, Kur’an ve hadisleri anlamada yön verici ve yol gösterici bir mahiyet arz etmektedir. Buna karşın sahâbe de insan olmanın doğal bir sonucu olarak hatalar yapmış, aralarında tartışmış, birbirleri hakkında olumsuz şeyler söylemiş, hatta karşı karşıya gelip savaşımlardır. Herhangi bir insana arız olan şeyler onların da başına gelmiştir. Bazen yapmadıkları şeylerle itham edildikleri de olmuştur. Dolayısıyla başta din olmak üzere herhangi bir konuda yapılacak yorumlarda sahâbeye dair günümüze ulaşan bilgilerin doğruluğu son derece önem arz etmektedir. Zira bilginin doğruluğu, bunun üzerine inşa edilen yorumların isabetli olmasında temel etkenlerdendir. Uydurma ve aslı olmayan bilgi üzerine düşünce veya tasavvur oluşturmak sonucu baştan yanlış üzerine kurmak ve çeşitli hurafelere kapı aralayıp dini düşüncede tahrife neden olmak anlamına gelecektir.

Hakkında asılsız bilgi üretilen sahâbeden biri de Sa‘lebe b. Hâtib el-Ensârî’dir. Onun başrolde olduğu meşhur bir kıssa anlatılmakla birlikte Bedir Savaş’ına katılmış bir sahâbînin dinin temel emirlerinden biri olan zekâtı Rasûlullah’ın memurlarına vermediğini nakleden bu haber, gerek senet/ravi zinciri gerekse metni bakımından araştırılması gereken ciddi bir itham olarak karşımızda durmaktadır. Zira yanlış ve aslı olmayan bilgiler üzerine kurulacak bir din tasavvuru, içinden çıkılmaz sonuçlara yol açacaktır.

Ebû Ümâme el-Bahilî’den nakledilen ve dünya malının ayartıcı gücü bağlamında anlatılan meşhur ‘Sa‘lebe Kıssası’ şu şekildedir: “Ensardan Sa‘lebe b. Hâtib bir gün Rasûlullah’a gelerek “Ey Allah’ın Rasûlü! Allah’ın bana zenginlik vermesi için dua et” dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber: “Ya Sa‘lebe, sana yazık olur! Şükürünü eda edeceğin az mal, çok maldan hayırlıdır” buyurdu. Sa‘lebe ikinci defa geldiğinde, “Hiz. Peygamber, benim gibi olmayı istemez misin? Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, şu dağların altın ve gümüş olup benimle beraber yürümesini istesem, elbette bu gerçekleşirdi” buyurmuşlardı. Bunun üzerine Sa‘lebe “Seni hak ile gönderen Allah’a yemin olsun ki, bana bol rızık vermesi için Allah’a dua edersen, her hak sahibine hakkımı elbette öderim” diye ısrar edince, Rasûlullah, “Allah’ım Sa‘lebe’ye mal ihsan et” diye dua etti. Bunun üzerine Sa‘lebe bir koyun edindi. Bu koyun böceklerin çoğalması gibi hızlıca çoğaldı. Medine ona dar gelince, oradan ayrılıp Medine vadilerinden birine yerleşti. Bundan sonra sadece öğle ve ikinci namazlarını cemaatle kılabilirdi ve diğerlerini terk etti. Zamanla koyunları daha da çoğalan Sa‘lebe Cuma namazı dışında tüm namazlarını terk etti. Koyunlarının sayısı hızla artan Sa‘lebe, nihayet Cuma namazını da terk etti. Zaman zaman Cuma günleri kafilelerle karşılaşılıyor ve onlardan haberler alıyordu. Rasûlullah bir gün ashabına: “Sa‘lebe ne yapıyor?” dedi. Onlar da: “Ey Allah’ın Rasûlü! Sa‘lebe bir koyun edindi. O hayvan o kadar çoğaldı ki, Medine ona dar geldi ve bir vadiye yerleşti” diye durumunu anlattılar. Bunun üzerine Peygamberimiz üç defa: “Yazık oldu Sa‘lebe’ye!” buyurdular. Sonra Yüce Allah, “Onların mallarından bir miktar sadaka al ki onunla onları temizleyesin...” “ (Tevbe, 9/103) ayetini inzal buyurarak, zekâtın farz olduğunu beyan etti. Rasûlullah, iki farklı kabileden iki kişiyi görevlendirip onlara Müslümanlardan zekâtı nasıl toplayacaklarını açıklayan bir mektup verdi. Ayrıca “Sa‘lebe’ye ve Beni Süleym’den falan kişiye uğrayın, zekâtlarını alın” buyurdu. Görevliler Medine’den çıkarak, Sa‘lebe’ye uğrayıp malının zekâtını istediler. Rasûlullah’ın mektubunu ona okudular. Bu durumdan memnun olmayan Sa‘lebe “Bu haksız bir cizyedir, cizyenin kız kardeşi gibidir, bu nedir bilemiyorum? Şimdi gidin, işinizi bitirdikten sonar dönerken bana tekrar uğrarsınız” diyerek görevlileri başından savdı. Onlar da Beni Süleym’den olan diğer kişiye gittiler. Bu zat onların haberini alınca, develerine baktı ve zekât için en iyisini ayırıp bu deve ile onları karşıladı. Onlar bu şahsı yanında deve ile görünce: “Senin üzerine bu en iyi hayvanı vermek vacip olmadı, senden bunu almak istemiyoruz” dediler. Bunun üzerine o sahâbî: “Benden bunu alınız, gönlüm bununla hoşnut olacak, bu benim hayvanımdır” dedi. Memurlar deveyi ondan aldılar ve sadaka işlerini bitirdikten sonra geri döndüler. Dönüşte yine Sa‘lebe’ye uğradılar. O, “Mektubunuzu gösterin, içinde ne var bakayım” dedi. Mektuba baktıktan sonra, “Bu cizyenin kardeşidir, gidin de biraz düşünüyüm” dedi. Onlar Medine’ye dönüp durumu Hiz. Peygamber’e bildirmedi önce Rasûlullah onları gördü ve “Yazık oldu Sa‘lebe’ye!” dedi. Benî Süleym’den olan zata bereketle dua etti. Onlar da Sa‘lebe’nin yaptıklarını ve Benî Süleym’den olan zatın hayırseverliğini Peygambere anlattılar. Bunun üzerine Allah Teâla Tevbe süresi 75-77. âyetlerini inzal buyurdu. O esnada Rasûlullah’ın yanında Sa‘lebe’nin yakınlarından birisi bulunuyordu. Konuşulanları işitince hemen oradan ayrılıp Sa‘lebe’nin yanına gitti. Ona: “Yazık oldu sana Sa‘lebe! Allah senin hakkında şu ayetleri indirdi” dedi. Bunu duyunca hemen Rasûlullah’ın yanına gelen Sa‘lebe, ondan zekâtını kabul etmesini rica etti. Buna cevaben Allah Rasûlü: “Allah beni senin sadakanı kabul etmekten kesin olarak menetti” buyurdu. Rasûlullah’tan bunları duyan Sa‘lebe, başına topraklar saçmaya başladı. Sa‘lebe’nin bu hareketine karşı Rasûlullah: “Bu senin amelindir. Sana emrettiğim halde bana itaat etmedin” dedi. Bu durumda evine geri dönen Sa‘lebe’nin sadakasını Rasûlullah hayatta iken kabul etmedi. Daha sonra Ebû Bekir halife olunca, bu defa Sa‘lebe ona gelerek: “Ey Ebû Bekir! Allah’ın Rasûlü’nün yanındaki

durumumu biliyorsun, sadakamı kabul et” diyerek ona müracaatta bulundu. Ebû Bekir ona “Rasûlullah’ın kabul etmediği şeyi ben nasıl kabul edebilirim?” dedi. Vefat edinceye kadar Sa’lebe’nin zekâtını kabul etmedi. Ömer halife olunca, ona gelerek “Ey Mü’minlerin Emiri! Sadakalarımı kabul et” dedi. Ömer, Sa’lebe’nin bu talebine “Allah’ın Rasûlü kabul etmedi, Ebû Bekir kabul etmedi. Onların kabul etmediğini ben senden nasıl kabul ederim?” şeklinde karşılık verdi. Ömer de ölünceye kadar Sa’lebe’den bir şey kabul etmedi. Ömer vefat edip yerine Osman halife olunca, bu defa gelip zekâtının kabul edilmesini ondan rica etti. Bunun üzerine Osman “Rasûlullah, Ebû Bekir ve Ömer’in kabul etmedikleri zekâtı ben nasıl kabul ederim?” diyerek, Sa’lebe’nin zekâtını kabul etmedi. Sa’lebe, Osman’ın hilafeti döneminde öldü.” (Taberî, 2001, 11/578)

Müfessirlerin tefsirlerinde yer verdikleri bu kıssa üzerine indigini belirttikleri Tevbe sûresi 75-77. âyetlerinin anlamı da şu şekildedir: “Onların içinde öyleleri var ki, “Allah bize lütuf ve kereminden bahşederse biz de elbette hayır yolunda harcar ve iyi kimselerden oluruz” diye Allah’a söz vermişlerdi. Ama Allah onlara lütuf ve kereminden ihsan edince hemen cimrilik gösterdiler ve yüz çevirdiler, zaten yan çizip duruyorlardı. Bunun üzerine Allah da kendisine verdikleri sözden caydıkları ve hep yalan söyledikleri için, kendi huzuruna çıkacakları güne kadar yüreklerine münafıklığı yerleştirdi.”

Kitabın müellifi Selîm b. İd el-Hilâlî, özellikle vaaz edebiyatı içinde “hamâmetü’l-mescid/mescidin güvercini” lakabıyla bilinen Sa’lebe’nin kıssası olarak günümüze kadar anlatıla gelen bu meşhur olayın aslının olup olmadığını, hadis ilminin ölçülerine göre tespit edip ortaya koymak amacıyla kaleme aldığını belirtmiştir. Eserini mukaddime, üç bölüm ve sonuçdan oluşturmuştur. Dâru’l-eseriyye yayınevi tarafından 2004 yılında basılan eserin mukaddimesinde yazar, kendisini böyle bir çalışma yapmaya sevk eden üç temel neden olduğunu zikreder (s. 5-6):

1-Tefsir eserlerinde meşhur bir kıssa olarak Tevbe Sûresi 75-77. âyetlerin sebep-i nüzulü/iniş sebebi olarak nakledilmesine rağmen azı dışında hiçbir müfessirin bu kıssanın münker ve kabul edilemez oluşuna temas etmemesi.

2- Vaiz ve davetçilerin bu kıssayı geniş halk kitlerine anlatmaları sonucunda yaygınlık kazandırmaları.

3- Bedir’de bulunmuş değerli bir sahâbîyi münafıklar zümresine dâhil etmesi.

Kıssanın tefsir ve terâcim/sahâbe biyografisi eserlerinden tüm tariklerini toplamakla işe başladığını belirten yazar bunları eserin “Sa’lebe Kıssasının Rivayet Metinlerini ve İletlerini Tespit” (s. 9-21) adını verdiği ilk bölümde bir araya getirmiştir. Bu kısımda Sa’lebe kıssasının Ebû Ümâme el-Bâhîlî, İbn Abbâs ve Hasan-ı Basrî’den gelen üç farklı rivayeti, yer aldıkları kaynaklar ve illetleri açısından titiz bir şekilde tespit edilmiştir.

Kıssa ile ilgili toplanan haberlerin senetlerindeki illetlerin tespit edildiği bu bölümde önce Ebû Ümâme el-Bâhîlî rivayetinin farklı tarikleri gösterilip cerh-ta’dîl âlimlerinin eserlerinden nakillerle râvi değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu rivayetteki illetin/sorunun, rivayetin senedinde yer alan Ali b. Yezîd ve Kâsım b. Ebû Abdurrahman adlı aşırı zayıf ve metrûk râviler olduğu belirtilmiştir. Müellif bu tespitini desteklemek için İbn Hibbân’ın (ö. 354/956) “Ali b. Yezîd ve Kâsım b. Ebû Abdurrahman’ın bir araya geldiği bir haberi, onlar kendi elleriyle oluşturmuştur.” sözünü nakleder. Ayrıca rivayete ilgili bir problem olarak şu durum belirtilebilir. En eski kaynak olarak Taberî’nin (ö. 310/915) tefsirinde bulunan bu kıssanın geçtiği en erken hadis kaynağının garip rivayetlerin bir hayli fazla bulunduğu Taberânî’nin (ö. 360/966) *el-Mu’cemu’l-kebir* adlı eseri olduğunu ve Kütüb-ü Sitte ve öncesi hadis eserlerinde yer almadığını belirtelim.

Yazar, haberin nakledildiği ikinci varyant olan İbn Abbâs rivayetinin senetindeki illetinin Ehl-i Hadis nezdinde hiçbir kıymeti olmayan Muhammed b. Sa’d>Babası>Amcası>Babası>İbn Abbâs şeklinde bir tarikle kaynaklarda yer alması olduğunu belirtmektedir. Böyle bir râvi zincirine/bilgi aktarım yolu/senede hadis ilminde hiçbir kıymet verilmemektedir. Zira böyle zincirler râvilerin hayat hikâyeleri ve ilmi serüvenlerinin tespit imkânını ortadan kaldıran ve araştırmaya imkan vermeyen bir silsiledir.

Hasan-ı Basrî’den nakledilen rivayetin ise mürsel olması, senette mezhebinin propagandasını yapmakla meşhur ve Hasan adına yalan hadisler uydurup isnad etmekle itham edilen Amr b. Ubeyd’in, çok hata yapmakla bilinen Seleme b. Fazl’ın ve metrûk sayılan Muhammed b. Humeyd’in bulunmasına ilaveten müdellis İbn İshâk’ın rivayeti anane (an harfi ceri) ile nakletmesi olarak sayılan beş illet/kusurdan dolayı aşırı zayıf/vâhi olduğunu belirtir. (s. 18-19)

Yazar burada hadis usulüne/metodolojisine bir nebze de olsa vakıf olanların aklına gelmesi muhtemel bir soru olarak “farklı tariklerden nakledilen bu haberin birbirini destekleyerek hasen seviyesine çıkıp çıkamayacağını” sorar ve İbnü’s-Salah’tan (ö. 643/1245) naklettiği “her zayıflık tarik çokluğu ile izale edilmez.” sözünü delil olarak kullanıp “Bu rivayetin senetlerindeki zayıflıklar tarik çokluğunun desteğiyle izale edilecek cinsten değildir.” şeklinde yanıtlar. (s. 20)

İlk bölümde rivayetin senedini ve haberi aktaran râvileri inceleyen ve bunların rical ilmine göre münkeru’l-hadis ve metrûk olarak nitelendiğini yani çok sorunlu râviler olduğunu ortaya koyan yazar, eserin ikinci

bölümünde ise haberin metnini incelemiştir. Bu rivayetin metninin altı maddede batıl/kabul edilemez ve asılsız olduğunu ortaya koyan müellif, ikinci bölümü “Kıssa metninin batıl olma gerekçeleri” (s.22-38) olarak isimlendirmiştir.

Hadis metninin asılsız oluşunun ilk gerekçesi olarak yazar, Tevbe Sûresi 73-77. ayetlerde nifakı açık/sabit olan münafıklardan bahsedildiği için olayın sebep-i nüzûlü olduğu belirtilen bu ayetlerin siyakının/bağlamının kıssa metnine uygun olmadığı zikreder. Sa‘lebe’nin “mescid güvercini” olarak lakaplandırılmasına bakılırsa mü’min bir kişi olduğunu zira namaza devam etmenin Kur‘ân’da münafıkların değil mü’minlerin vasfı olarak zikredildiğini, dolayısıyla Sa‘lebe’nin mü’min oluşuna kıssanın kendisinin delil teşkil ettiğini vurgular. Bu argüman önemli olmakla birlikte güçlü bir eleştiri değildir. Zira hakkıyla eda edilen namaz Kur‘ân’ın ifadesiyle “insanı fahşa ve kötülükten alıkoyar.” Ancak dünya malının tatlılığı, çekiciliği ve ayartıcı gücü ismet sahibi olan peygamberler hariç herkesi etkileyip değiştirebilir. Bu sebeple yani insanın dünya zenginliği vb. gibi durumlar karşısında zaafiyet içinde yaratılmış olması açısından bakılırsa yazarın bu argümanı biraz zayıflamaktadır.

Yazar, metin eleştirisinde ikinci gerekçe olarak şunu ifade eder ki bu eleştiri son derece isabetlidir. Tevbe Sûresi 77. âyetinin ‘... kendi huzuruna çıkacakları güne kadar bir daha temizlenmeyecek şekilde, kalplerinin tam ortasına o çirkin nifak hastalığını yerleştirmiştir.’ kısmı münafıkların tevbeyle imkân bulamadan ömrünün sonuna kadar nifak üzere kalacağına açık bir şekilde delalet etmektedir. Oysa kıssada belirtildiğine göre Sa‘lebe’nin hakkında ayet indiği kendisine bildirilince hemen pişman olup Rasûlullah’ın yanına geldiği ve tevbe ettiği yer almaktadır. Bu ise ayetin açık delaletine aykırı bir durumdur. Yani Sa‘lebe münafık olsaydı ayetteki ifadeye göre ne pişman olabilir ne de önce Rasûlullah (s.a.s), sonra ise Ebû Bekir, Ömer ve Osman’ın (r.hum) yanına gelirdi.

Metnin batıl oluşuna üçüncü gerekçe olarak kıssanın kendi içindeki çelişkilere değinilmektedir. Yazar, Hz. Peygamber’in Sa‘lebe’nin cemaat namazlarına gelmediğini bilmesine rağmen diğer sahâbîlere onun ne yaptığını sorması ile zekât toplamak için yolladığı iki sahâbînin geri döndüğünde olan biteni anlatmadan önce “Sa‘lebe’ye yazık oldu” demesi arasında çelişki olduğunu belirtmektedir. Yazarın en zayıf eleştirisinin bu olduğu söylenebilir. Zira Hz. Peygamber cemaat namazına gelmeyen sahâbîlere ne olduğunu öğrenmek için ara ara “filana ne oldu” şeklinde sorular sorarak durumlarını öğrenir ve cemaatine önem verdiğini gösterirdi. Sa‘lebe için “kendine yazık etti” demesi ise, zekât memurlarının dönüşünde yanlarında koyun olmadığını görmesi üzerine Sa‘lebe’nin zekâtını vermediğini anlamış ve bu sözü söylemiş olması muhtemeldir. Yani aslında kıssada, yazarın dile getirdiği hususta bir çelişkinin olduğunu söylemenin zorlama bir yorum olduğu belirtilebilir.

Yazar, Kıssada Kur‘ân ve Sünnetten çıkarılan yerleşmiş genel ilkelere muhalefetin bulunmasını dördüncü gerekçe olarak kaydeder. Bu başlık altında “Allah, günahları semaya bile ulaşsa ölmeden önce pişman olup tevbe edenlerin tevbesini kabul eder.” temel ilkesinin ayet ve hadislerdeki dayanaklarını serdeden müellif bu aykırılığı şöyle izah eder: “Kıssada Sa‘lebe’nin hatasını anlayarak pişman olup tevbe ettiği ve sadakasını getirdiği ancak Rasûlullah’ın ve üç halifenin bunu kabul etmeyip üstüne bunu Allah’ın kabul etmediğini bildirdikleri geçmektedir. Oysa açıktır ki bu durum kati nasrlara, genel ilkelere aykırı bir durumdur.” Sa‘lebe’nin münafık olduğu şeklindeki muhtemel karşı itiraza ise Nisa sûresinin 145-147. âyetlerinden yola çıkarak “Allah münafıklar için de tevbe kapısını sonuna kadar açık tutmakta olduğunu, yüce Allah’ın kullarını sürekli tevbeyle teşvik ettiğini, Allah’ın rahmetinden umut kesmemeye karşı onları uyardığını” zikreden yazar “oysa bu kıssa tam aksine günah işleyen ve kötülük yapanların kalplerinde ye’si ve Allah’ın rahmetinden umut kesmeyi derinleştirmektedir” der. Bu tavır ve tutumun ne Allah’ın ne de Rasûl’ün sevmeyeceği bir özellik olduğunu vurgular.

Yazarın beşinci gerekçesi zekâtı verilecek deve ve hayvanlardan zekât vermeyi reddedenlere yaptırım uygulanacağını belirten sahih hadislerle aykırılıktır. Burada bu rivayetleri serdedip râvileri hakkında değerlendirmelerde bulunan müellif, Rasûlullah’ın ve halifelerinin şeriatın bir emrini yerine getirmemelerinin, özellikle zekât vermeyi reddedenlere karşı savaştan Hz. Ebu Bekir’in getirilen zekâtı almamasının mümkün olmadığını belirterek bu kıssanın aslı itibarıyla sahih olmadığının altını çizer. Hz. Peygamber’in zekât vermeyenlere yaptırım uygulayacağını söyleyip zekâtını vermeyen Sa‘lebe’ye herhangi bir ceza vermemesi de kıssanın sahih rivayetlerle çelişkinin göstermektedir. (s. 34)

Metnin asılsız oluşunun altıncı gerekçesinde yazar, Sa‘lebe’nin Bedir’de yer alan mü’minlerden biri olmasını ve Bedir ehli için Rasûlullah’ın verdiği müjdeleri zikreder. Mekke’nin fethi öncesinde oradaki yakınlarına mektupla bu durumu haber vermek isteyen ve mektubu yakalanan Hâtib b. Ebî Beltâ olayında Rasûlullah’ın “O, Allah’a, Rasûl’üne ve bize ihanet etti. Bırakın onun boynunu vurayım” diyen Hz. Ömer’e “Bedir ehli hakkında sadece hayır konuşmayı” tavsiye ettiğini ve bunun Sa‘lebe b. Hâtib için de geçerli olduğunu belirtir.

Yazarın bu bölümün sonunda İbn Hacer’e (ö. 852/1449) yönelttiği eleştiri dikkat çekmektedir. İbn Hacer, İbnü’l-Kelbî’nin (ö. 204/819) “...Sa‘lebe Uhud’da şehit edildi.” sözünü naklederek Sa‘lebe Uhud’da şehit olduysa bu kıssadaki başka bir kişidir diyerek onun Sa‘lebe b. Ebî Hâtib olduğuna kâni olmuştur. Müellif ise İbn Hacer’i, *Fethu’l-Bâri* ve *el-Kâfi’ş-şâf* adlı eserlerinde bu kıssanın kendisiyle ihticacın caiz olmadığı çok zayıf bir rivayet olduğunu söylemesine karşın sahâbe biyografisi olan *el-İsâbe*’de kıssa doğruymuş gibi kendisine nispet edeceği gerçekte olmayan Sa‘lebe b. Ebi Hâtib adında hayali bir şahıs üretmekle itham eder. İbn Hacer sahâbe

biyografilerini yazdığı eseri *el-İsâbe* incelendiğinde Sa'lebe ismini taşıyan 34, Sa'lebe b. Hâtûb isimli iki biyografiye yer verdiği görülmektedir. İlki, Sa'lebe b. Hâtûb yani Bedrî olan sahâbîdir. İkinci Sa'lebe b. Hâtûb'ın adının Sa'lebe b. Ebî Hâtûb olabileceğini, Dırar mescidini inşa edenlerden biri olan bu şahsın bu kıssada ismi geçen şahıs olduğunu belirtir. Sa'lebe b. Ebî Hâtûb ismi İbn Hacer öncesi hiçbir sahâbe biyografisinde yer almamakta ancak tefsirlerde bulunmaktadır. Bizce bu isim İbn Hacer'in ürettiği bir isim değildir. Aksine İbn Ebi Hâtîm ve sonrasındaki tefsir eserlerinde mevcut bir isimdir. İbn Hacer'in ismi bu eserlerden alarak sahabe biyografisine dâhil etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bedir Ehli bir sahâbeye yakıştıramadığı bu kıssayı diğer isme havale ettiği anlaşılmaktadır.

Eserin son kısmı, yazarın ilk iki bölümde rivayetlerin sened ve metinlerinde tespit ettiği illetleri/problemleri farklı âlimlerin sözleriyle desteklediği "Âlimlerin kıssa hakkındaki sözleri" (s. 39-54) şeklinde adlandırılmıştır. Yazar bu bölümde İbn Hazm (ö.456/1066), Beyhâkî (ö. 458/1067), Süheylî (ö. 581/1190), İbnü'l-Esir (ö. 630/1245), Kurtûbî (ö. 671/1288), Zehebî (ö.748/1345), Irâkî (ö. 806/1396), Heysemî (ö. 807/1397), İbn Hacer (ö. 852/1458), Suyûtî (ö. 911/1512), Münâvî (ö. 1031/1628) ve kaleme aldığı bu eseri okuyup gözden geçirdiği ve kendisine çok istifade ettiği mütalaalar sunduğu için özellikle şükranlarını sunduğunu belirttiği çağdaş dönem âlimlerinden el-Albânî (ö.1408/1999) ve Abdülfettah Ebû Gudde'nin (ö. 1406/1997) "kıssanın zayıflığı ve ihticac edilmezliğini/delil olarak kullanılamayacağını" dile getiren değişik tonlardaki sözlerini nakletmiştir. Ancak müellifin fâide başlığıyla bu sözlere ilave yaptığı yerler ve eleştirdiği noktalar da bulunmaktadır. Suyûtî'nin bu kıssa için Sebeb-i Nüzûlleri topladığı eseri *Lübâbu'n-Nükûl fî Esbâbi'n-nüzul'de* zayıf deyip *Camîu's-sağîr* adlı hadis eserinde sahih rumuzunu koymasını eleştirerek bunun Suyûtî'nin zühullerinden/hatalarından biri olabileceği gibi müstensih hatası olma ihtimalini de dile getirir. Abdülfettah Ebû Gudde'nin rivayetteki asıl sorun teşkil eden râviyi değil de başka bir râvi üzerinden kıssayı değerlendirmesini de eleştirir. Son olarak İbn Kesir'in genel yöntemine aykırı bir şekilde bu rivayeti hiçbir değerlendirme yapmadan tefsirine ve muhtasarına almasına aldanan es-Sâbüni'nin bu kıssayı sahih sayması ve ona tefsirinde yer vermesini tenkit eder.(s. 52-55)

Sonuç ve Değerlendirme

Doğru bilginin isabetli yorumun zeminini oluşturduğu temel bir hakikattir. Özellikle din başta olmak üzere yanlış malumat üzerine kurulan tasavvurlar hurafe ve inanç bozukluklarına kapı aralayarak insanların doğru bir kulluk zemininde yaşamalarını engelleyecektir. Bu nedenle geçmişten bize ulaşan haberlerde ilgili ilmin kaideleri doğrultusunda bir tutum ve tavır sahibi olunması, doğru bilgiye istinad eden itidal üzere bir yaşam sürülmesi için elzemdir.

Müellifin eserinde dinamik bir şekilde ortaya koyduğu gibi , hadis ilminin muteber kaynakları olan sahih, sünen ve müsned türü eserler ve öncesi hiçbir kaynakta yer almayan, senetlerde bulunan metrûk ve mecrûh râvilerle rivayetin metninde yer alan ciddi sorunlar ve çelişkiler nedeniyle bu rivayetin hem senet hem de metin açısından incelenmesi sonucunda taşıdığı illetler nedeniyle sahih kabul edilmesinin mümkün olmadığı belirtilebilir.

Özellikle tasavvûfî çevrelerde dünya malına duyulan aşırı sevginin insana neler yaptırabileceğini örneklemek bağlamında hiçbir doğruluk/sahihlik kaygısı taşımadan anlatılmaya devam eden ve hala güncelliğini koruyan Sa'lebe kıssası genel olarak Temel İslâm Bilimleri hususiyetle Hadis alanında eğitim hayatını sürdüren talebelere tefsir, terâcim/biyografi ve tarih eserlerinde yer alan bu türden rivayetlerin sened ve metin bakımından nasıl değerlendirilmesi gerektiğini uygulamalı gösteren bir örnek olması açısından istifade edilecek bir eser olduğu söylenebilir. Bazı dini çevrelerin bu asılsız hikâyeyi anlatmasındaki temel gayenin, müntesiplerine dünya malının değersizliğini benimsetmek ve tamahın olumsuz sonuçlarını göstermek olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte onların zekât, sadaka vb. yollarla mallarına talip olmalarında harekete geçirici bir etken olarak kullandıkları da bir hakikattir.

Son olarak adı geçen kıssa üzerine ülkemizde Dr. Yaşar Düzenli'nin "*Sa'lebe Kıssası ve Kaynakları*" adlı makalesi ile Kadir Paksoy'un kaleme aldığı "*Sa'lebe Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tenkidi*" isimli çalışmaların da yukarıdaki Arapça eserle benzer sonuçlara ulaştığını zikretmek bu bağlamda önemlidir.

KAYNAKÇA

- Düzenli, Y. (1994). Sa'lebe Kıssası ve Kaynakları. *Diyanet İlmi Dergi*, 30(4), 11-29.
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî. (2001). *Tefsîru't-Taberî*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut, Dâru Hicr, 1422/2001.
- Ebû Üsâme, Selîm b. id el-Hilâlî. (2004). "*Eş-Şihâbü's-sâkıb fî'z-zebbi ani's-sahâbiyyi'l-celîl Sa'lebe b. Hâtûb*", Dâru'l-Eseriyye, Ammân. 1. Basım.
- Paksoy, K. (2004). Sa'lebe Hadisinin Sened ve Metin Açısından Tenkidi. *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2(2), 63-85.